

ŠTÁTNA ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA

úsek inšpekčnej činnosti

Staré grunty 52, 841 04 Bratislava 4

Uplatňovanie ľudských práv vo vyučovacom procese

Štátna školská inšpekcia (ŠŠI) v súlade s plnením úloh Národného plánu výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014 kontrolovala v základných školách v novembri 2008 až v januári 2009 uplatňovanie ľudských práv vo vyučovacom procese. Cieľom inšpekcií bolo v 116 základných školách posúdiť formou hospitácií vo vybraných predmetoch kvalitu výchovno-vzdelávacieho procesu z hľadiska uplatňovania zásad humanistického prístupu vo výchove a vzdelávaní.

Činnosť učiteľa z hľadiska kvality riadenia vyučovacieho procesu, výberu a uplatnenia vyučovacích metód, foriem a postupov zameraných na rozvíjanie kľúčových kompetencií a sociálnych zručností žiaka sa sledovala na 2 519 hospitáciách. Pozornosť sa venovala procesu vytvárania socioemočnej atmosféry v triede a schopnosti učiteľa ovplyvňovať osobnostný rast žiaka, jeho hodnotové postoje. Súbežne sa sledoval proces učenia sa žiakov, t.j. ako žiaci reagovali, prejavovali svoje postoje, ako si osvojovali základy aktívneho počúvania, spôsobilosti pracovať v tíme – tolerovať a akceptovať spolužiakov, samostatne rozhodovať a niesť zodpovednosť.

Uplatňovanie ľudských práv vo vyučovacom procese v základných školách

Problematika výchovy k ľudským právam je v základných školách začlenená do učebných osnov väčšiny vyučovacích predmetov. V rámci medzipredmetových vzťahov sú žiaci vedení k poznaniu potreby uplatňovať ľudské práva pri konkrétnej činnosti vo vyučovacom procese, v škole, v reálnom živote. Základné poznatky, vedomosti a zručnosti si žiaci osvojujú na aplikačnej úrovni prostredníctvom vlastného prežívania a skúsenosti.

Inšpekcie v 116 ZŠ (tabuľka č. 1 a č. 2) sa vykonali na 2 519 hospitáciách, z toho na 1. stupni bolo 998 a 1 521 na 2. stupni. V kontrolovaných ZŠ bolo spolu 1 303 tried, ktoré navštevovalo 25 620 žiakov, z toho bolo 2 505 žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (1 055 zo sociálne znevýhodneného prostredia a 424 žiakov intelektovo nadaných). Hospitácie sa uskutočnili v predmetoch slovenský jazyk a literatúra, matematika, maďarský jazyk a literatúra, cudzí jazyk (nemecký, anglický), prírodoveda, vlastiveda, prírodopis, geografia/zemepis, dejepis, fyzika, informatika a vo výchovných predmetoch.

Tabuľka č. 1 Prehľad ZŠ v krajoch SR

základné školy							
kraj	počet škôl	z toho			vyučovací jazyk	sídlo	
		štátne	cirkevné	súkromné	maďarský	mesto	vidiek
Bratislavský	9	9	0	0	0	5	4
Trnavský	15	14	1	0	4	11	4
Trenčiansky	14	13	1	0	0	2	12
Nitriansky	16	15	1	0	4	5	11
Žilinský	15	13	2	0	0	5	10
Banskobystrický	18	15	2	1	1	10	8
Prešovský	12	10	2	0	0	7	5
Košický	17	16	0	1	1	5	12
SR	116	105	9	2	10	50	66

Tabuľka č. 2 Prehľad o počte tried a žiakov ZŠ v krajoch SR

kraj	počet					
	ZŠ	tried	žiacov	z toho		
				žiaci so ŠVVP ¹	žiaci zo SZP ²	IND ³
Bratislavský	9	109	2 194	87	12	1
Trnavský	15	259	5 801	183	34	2
Trenčiansky	14	129	2 405	126	11	0
Nitriansky	16	210	3 947	648	235	194
Žilinský	15	151	2 799	280	70	4
Banskobystrický	18	203	3 947	442	252	39
Prešovský	12	100	2 122	460	152	182
Košický	17	142	2 405	279	289	2
SR	116	1 303	25 620	2 505	1 055	424

Atmosféra vyučovania

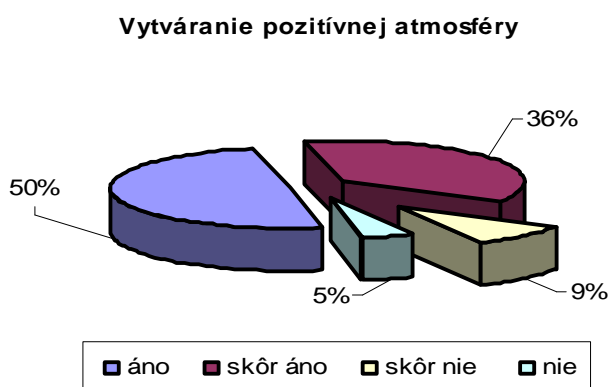
Na väčšine vyučovacích hodín podporovali učitelia pokojným vystupovaním a kultivovaným prejavom vytváranie príjemnej atmosféry. Najmä v nižších ročníkoch rešpektovali jedinečnosť žiakov, prejavovali senzibilitu, empatiu a dôveru v ich sily a schopnosti. Pozitívne pôsobilo, aj vo vyšších ročníkoch, oslovenie žiakov krstnými menami, taktne upozorňovanie na omyly, chyby pri práci, podporovanie vzájomnému počúvaniu.

Individuálny prístup k žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami uplatňovala väčšina učiteľov, avšak pri zadávaní úloh či činností takmer na 60 % vyučovacích hodín nezohľadňovali ich rozdielne vzdelávacie potreby. Individuálne učebné a pracovné tempo žiakov nerešpektovali učitelia na 616 hodinách, čo predstavuje 25 % z celkového počtu sledovaných hodín.

Správanie žiakov bolo zväčša počas vyučovania vhodne usmerňované, ojedinelé prejavy intolerancie riešili učitelia taktne, rušivé momenty účinne eliminovali. Žiaci dohodnuté pravidlá správania spravidla dodržiavali.

Celkove na 63 % vyučovacích hodín prevládala priaznivá socioemočná atmosféra (graf č. 1). Menej priaznivú atmosféru vytvárali učitelia na hodinách anglického jazyka, fyziky, chémie, matematiky, slovenského jazyka a literatúry.

Graf č. 1 Vytváranie pozitívnej atmosféry

¹ žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami

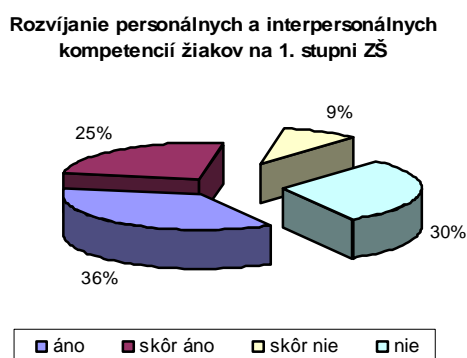
² žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia

³ intelektovo nadaní žiaci

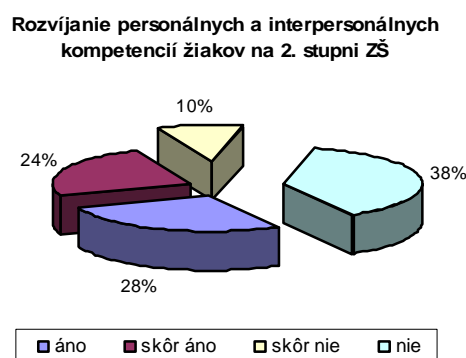
Rozvíjanie personálnych a interpersonálnych (sociálnych) kompetencií žiakov

V súvislosti s uplatňovaním ľudských práv vo výchovno-vzdelávacom procese sa sledovalo rozvíjanie personálnych a interpersonálnych kompetencií žiakov. Učitelia zvyčajne uprednostňovali na hodinách jednostrannú komunikáciu učiteľ – žiak, uplatňovali frontálne metódy a formy práce (práca s knihou, výklad, rozhovor). Svoju pozornosť zameriavali najmä na sprostredkovanie poznatkov, faktov, informácií. Ojedinele uprednostnili participatívne a interaktívne metódy vyučovania rozvíjajúce kritické myslenie, komunikačné a sociálne zručnosti žiakov (situačnú a problémovú metódu, hranie rolí, brainstorming). Žiaci pracovali na hodinách samostatne, v rozhovoroch, diskusiách reagovali spontánne, aktívne. Na 1. stupni ZŠ sa postupne oboznamovali s pravidlami práce v tíme, ich sociálne zručnosti a psychosociálne schopnosti sa veku primerane rozvíjali (graf č. 2). Na 2. stupni ZŠ úlohy kooperatívneho charakteru zaraďovali učitelia zriedkavejšie (graf č. 3).

Graf č. 2 Rozvíjanie personálnych a interpersonálnych kompetencií žiakov na 1. stupni ZŠ

Graf č. 3 Rozvíjanie personálnych a interpersonálnych kompetencií žiakov na 2. stupni ZŠ

Dobré podmienky pre vzájomnú spoluprácu a pomoc vytvárali najmä učitelia v triedach pre žiakov s intelektovým nadaním. Žiaci boli vedení k diskusi, mali možnosť vyjadriť názor a zaujať svoj postoj k riešeniu problému. Pri prezentovaní výsledkov svojej činnosti vystupovali so sebaistotou a sebadôverou, boli vynaliezaví, používali správne postupy, vzájomne sa rešpektovali. V skupinovej práci súťaživého charakteru sa presadzovali asertívne, zadané úlohy vedeli dokončiť v dohodnutom čase a v požadovanej kvalite.

Organizačné formy práce založené na komunikácii vo dvojiciach alebo v skupinách vyžadujúce si vzájomnú spoluprácu a pomoc častejšie využívali učitelia cudzích jazykov, zemepisu/geografie, etickej výchovy. Na hodinách výtvarnej výchovy, telesnej výchovy, chémie a matematiky sa uplatňovali formy kooperatívneho vyučovania ojedinele, čo sa prejavilo v slabšej komunikačnej aktivite žiakov a v ich neistom vystupovaní pri prezentovaní výsledkov svojej činnosti.

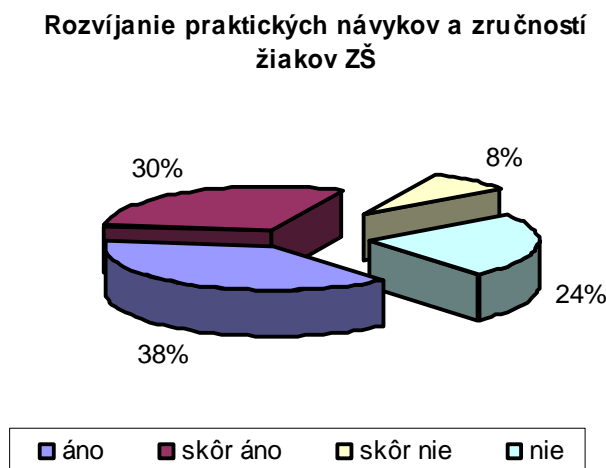
Celkovo na 59 % vyučovacích hodín nedokázali učitelia efektívne rozvíjať vzájomnú spoluprácu a komunikáciu žiakov, poskytovali im málo príležitostí pracovať v tíme. V mnohých prípadoch bola činnosť dvojíc a skupín formálna, žiaci nemali dostatočne osvojené pravidlá práce, nespolupracovali, vzájomne si nepomáhali. Personálne a interpersonálne kompetencie (byť empatický, rozhodovať, niešť zodpovednosť, či schopnosť pracovať v tíme) neboli na hodinách rozvíjané cieľavedome a systematicky.

Rozvíjanie praktických návykov a zručností žiakov

Učitelia na väčšine vyučovacích hodín používali učebné pomôcky, ktoré stimulovali ich učebnú činnosť, pozitívne pôsobili na rozvíjanie predstavivosti, myslenia, návykov a zručností (učebnica, učebné texty, mapa, atlas, stavebnice, modely, kalkulačky, rysovacie potreby, textový materiál, laboratórne pomôcky, nástenné mapy, tabuľky). Žiakom umožňovali pracovať s nimi takmer na každej vyučovacej hodine.

Žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a slaboprosievajúci žiaci používali nástenné tabule, kartičky a rôzne učebné pomôcky, ktoré boli prispôsobené ich rozvojovej úrovni. Učitelia im poskytovali predĺžený čas pri práci s učebnými textami a pomôckami. Vytvorené podmienky na aktívne učenie sa s využitím názorných učebných pomôcok sa odzrkadľovali vo zvýšenom záujme žiakov o prácu na hodinách (graf č. 4).

Graf č. 4 Rozvíjanie praktických návykov a zručností žiakov ZŠ

Slabou stránkou výchovno-vzdelávacieho procesu bolo využívanie informačno-komunikačných technológií. Učitelia ojedinele zaraďovali úlohy, pri ktorých by žiaci prostredníctvom informačno-komunikačných technológií získavali rôznorodé informácie v textovej, hlasovej, obrazovej či dátovej podobe a ďalej ich spracovávali, triedili, vyberali, prenášali či prezentovali. Zo 647 sledovaných hodín na 97 umožnili žiakom pracovať s počítačmi, notebookom, interaktívnou tabuľou.

Väčšina učiteľov viedla žiakov k správnym postupom pri práci, k vysvetľovaniu postupnosti krokov použitých pri riešení matematických príkladov, chemických vzorcov a rovníc, pri realizácii demonštračných a žiackych pokusov na prírodovedných predmetoch, ale aj pri zdôvodňovaní gramatiky v slovenskom jazyku a literatúre, v cudzích jazykoch. Nadobudnuté poznatky, zručnosti a skúsenosti žiaci aktívne využívali a prakticky uplatňovali pri jednotlivých činnostiach.

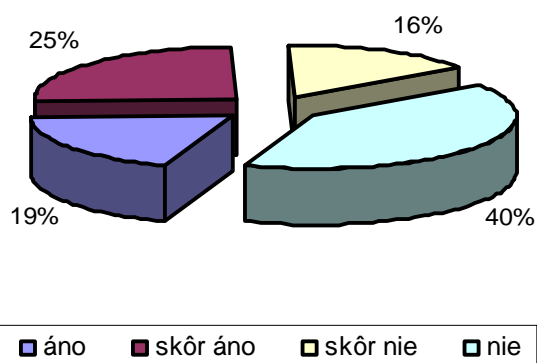
Upevňovaniu správnych hygienických návykov, udržiavaniu čistoty a poriadku v triedach bola na sledovaných hodinách venovaná primeraná pozornosť.

Rozvíjanie hodnotenia a sebahodnotenia žiakov

Najvýznamnejší faktor budovania personálnych a sociálnych kompetenci, proces rozvíjania hodnotiacich a sebahodnotiacich zručností žiakov, bol na sledovaných hodinách poznačený výraznými nedostatkami (graf č. 5). Učitelia hodnotili výkony a prejavy žiakov formálne – slovne, absentovalo hodnotenie známku. Výsledok formálneho hodnotenia stanovili intuitívne, komentovali ho slovne alebo neverbálne. Verbálny hodnotiaci výrok neobsahoval návod, ako sa vyvarovať chýb, nedostatkov a nevyjadroval ani pozitívne očakávania k napredovaniu. Učitelia zriedka prezentovali kritériá hodnotenia vo vzťahu ku kvalite preukázaných poznatkov, miery pochopenia preverovaného učiva a zručností žiaka. Neznalosť hodnotiacich kritérií neumožňovala žiakom objektívne hodnotiť vlastné výkony. Pochvaly a ocenenia učitelia častejšie využívali pri hodnotení výkonov žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Na prejavy žiakov reagovali povzbudzujúco, brali ohľad na ich osobitosti.

Graf č. 5 Rozvíjanie hodnotenia a sebahodnotenia žiakov ZŠ

Rozvíjanie hodnotenia a sebahodnotenia žiakov ZŠ

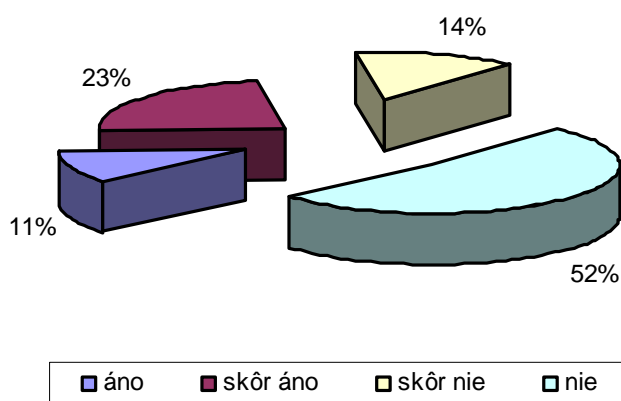

Počet hodín vyjadrený v percentách, na ktorých boli vytvorené vhodné podmienky na sebahodnotenia žiakov, zobrazuje graf č. 6. Len na 19 % vyučovacích hodín viedli učitelia žiakov k sebahodnoteniu a hodnoteniu spolužiakových výkonov. Najmä pri blokovom vyučovaní niektorí žiaci pohotovo a objektívne zvládli sebahodnotenie i hodnotenie práce členov skupiny.

Na väčšine hodín (52 %) nebolo možné sledovať sebahodnotiace a hodnotiace zručnosti žiakov. Zhodnotiť výsledky svojej alebo spolužiakovej práce, a to i napriek vytvoreným podmienkam zo strany učiteľov, dokázalo iba málo žiakov. Väčšinou boli prezentované sebahodnotiace a hodnotiace zručnosti žiakov málo objektívne a sebakritické, len ojedinele vedeli zdôvodniť hodnotenie spolužiakovej činnosti.

Graf č. 6 Hodnotiace a sebahodnotiace zručnosti žiakov ZŠ

Rozvíjanie hodnotiacich a sebahodnotiacich zručností žiakov

Záver

V základných školách sa uplatňovanie ľudských práv z hľadiska vyučovania učiteľom najvýraznejšie prejavilo v oblasti atmosféry vyučovania. Učitelia vytvárali v triedach príjemnú pracovnú socioemočnú atmosféru. Prejavovali senzibilitu, empatiu a dôveru v sily i schopnosti žiakov, rešpektovali ich. Pozitívne pôsobilo, najmä oslovenie žiakov krstnými menami, taktné upozorňovanie na omyly, chyby pri práci, podporovanie vzájomného počúvania sa a rovnaký prístup k jednotlivcom. Učitelia poskytovali žiakom dostatok

priestoru na uplatňovanie individuálnej slobody vytváraním možností vyjadrovať svoje názory a postoje.

Rozvíjanie sociálnych kompetencií žiakov, nevyhnutných pre utváranie želateľných postojov a hodnotovej orientácie, bolo zväčša nesystematické. Na viacerých hodinách absentovali podpora vzájomnej komunikácie a podnecovanie k tímovej spolupráci a pomoci.

Vo výchovno-vzdelávacom procese si väčšiu pozornosť vyžaduje aj uplatňovanie rôznorodých učebných pomôcok a rozvíjanie praktických návykov a zručností žiakov pri práci s nimi. Využívanie informačno-komunikačných technológií bolo nedostatočne podporované na väčšine vyučovacích hodín. Menej sa rozvíjali schopnosti a návyky žiakov vyhľadávať, spracovávať, triediť či prezentovať nové poznatky z rôznych informačno-komunikačných zdrojov.

Výraznými nedostatkami sa vyznačoval aj proces rozvíjania hodnotiacich a sebahodnotiacich zručností žiakov. Učitelia zväčša nezdôvodňovali klasifikáciu žiakov pri formálnom či sumatívnom hodnotení, niekde neboli žiaci dostatočne oboznámení s kritériami hodnotenia.